

БОГОМИЛ РАЙНОВ

ЧЕРТИ ОТ ТВОРЧЕСКИЯ МУ ПОРТРЕТ

Здравко Петров

Не крия, че в известен смисъл „феноменът“ Богомил Райнов ми е по-интересен, отколкото чистият литературен текст. С това ни най-малко не искам да подценя създаденото от него в областта на поезията, прозата, изкуствознанието, криминалната фабулистика. Обаче не е моя работа да разглеждам всичките му прояви в областта на стиха и разказа, теоретическото есе и художествената критика. Това е предмет на специално изследване, което ще има претенцията да обгърне неговите всестранны духовни интереси и литературни дарби. Някой друг по-точно ще определи къде е най-силен, в какво точно се състои неговият принос в българската литература. Предварително знам, че подобно изявление за занимание с „чистия феномен“ ще раздразни ония, които са свикнали да четат само текста, а по-малко да се интересуват от авторовата личност. Но когато се сблъскаш с личност като Богомил Райнов — характерна и ярка в продължение на три десетилетия, — не можеш да се абстрахираш от обстоятелството, че той е раснал между две войни, че при него „химията на интелекта“ представлява една твърде сложна и противоречива смес, че при последна сметка е син на стария професор Николай Райнов, чиито приказки са влезли в детските ни сънища.

Но Богомил Райнов тежи сам по себе си. Той се налага със своето артистично участие в литературата, проникателността на интелекта си, с подновяване на бащиния духовен ламтеж да се свържат Изтокът и Западът в литературата, да се превъзмогне провинциалното ниво на художествено изображение. Всичко това го прави една привлекателна и необходима фигура в нашата съвременна литература, макар че душевният му свят издава мъчителна съсредоточеност, всичките авантюри и рискове на литературния експеримент. Много често той играе ролята на духовен „фермент“, дегустатор, даже по него можеш да почувствуваш капризите на литературния пазар. Като всяка характерна фигура той поражда поляризация на мненията, остри страсти и непримиримост. За нашите литературни мащаби това не е малко явление. Взет само откъм една своя интимна черта — колекционерството, — той вече надхвърля очертанията и аршините на нашата страна. Купуването на скъпи книги, картини и предмети — това е вече една рядка страст. Преди да срещна Богомил Райнов, знаех само по книжен път за съществуването на колекционерство, за тоя изящен занаят, който носи тънки духовни наслади. Интересувал съм се от барон Данон, когото Анатол Франс така великолепно описва в едно свое есе. Но се сблъсках с български писател, който с часове говори за книги и луксозни предмети, за това, как си е купил един китайски балдахин (и митарствата, с

които го е пренесъл) или за поемите на Овидий, посветени на „науката за нежната страст“.

Да кажеш, че Богомил Райнов е раснал сред книги, все едно нищо да не кажеш. Ако искаме да употребим един негов израз, казан по адрес на Николай Райнов — той е „преял“ от книги. На тая тема трудно някой българин може да му направи впечатление. Безспорно книгите са били оня необходим въздух, който му е помогнал от ранна възраст да посегне към „стилото“. Но работата в изкуството започва, след като напуснеш книгите, след като забравиш това, което си прочел. Иначе има опасност да преповториш фрази и ситуации, творческите ти инвенции да станат книжни, да заживееш само със сублимацията на интелекта си. Особено помага и пречи в това отношение силната памет. Даже един Николай Лилив се е оплаквал от реминисценции на прочетеното. Ако не можеш да преодолееш лесно чуждата сянка на културата, то можеш да направиш чуждото свое и в това се състои принципът на творчеството.

Някои са склонни да смятат, че Богомил Райнов се е повлиял от прочетеното. Но това е повече мълва, отколкото достоверност. Тоя тъмен слух циркулира и по отношение на стария Райнов, който уж затварял книгите си в шкафове, за да не види никой какво чете и използва. В подобни литературни закачки прозира една типична балканска заядливост и дребнавост. И Мережковски е обвиняван от критиката, че в „Юлиян Отстъпникът“ заимствува от Петроний. Но кой отдава сериозно внимание на литературните слухове. Едно са литературните факти, друго слуховете и „литературният бит“.

И до мен е стигала подобна мълва. Затова наново взех да препрочета „Любовен календар“ на Б. Райнов, издадена през 1942 г. от известното прогресивно издателство „Нов свят“. Там няма и помен от чужди влияния. Защото едно са литературните асоциации като средство за поетично изображение, друго е плагиатстването на духовни състояния. Цялата лирична поема на младия Б. Райнов е построена на чист автобиографизъм, даже в нея има груб уклон към автобиографизма. В нея няма нищо, което да ти напомня нещо прочето, познато като интонация и поетичен словоред. Стихотворения от рода на „Помниш ли, приятелю по пиене...“ или „Дали ще дойде любовта при мен“... могат да бъдат написани само от Б. Райнов. Те издават неговата наблюдателност и остроумие. Това:

Или да ходи с мене по кантори
и да се храним в евтина гостилница
и, вместо топло дружеско говорене,
да си разменяме звънтеж на вилици?

или пък:

А тя да ме приема, като дълг,
като тегло, престанало да тегли,
и пътят на живота да е дълъг,
като за биволи зажёглени?

Може да се каже, че тук присъствуват типични богомилрайновски интонации, остри и понякога режещи слуха, но твърде правдиви и точни. Това е една книга, забележителна с младежката си искреност и преждевременна зрелост. Изаслужено тя беше обругана в миналото, във времето на развихряне на културните литературни нрави, когато маските повече се ценяха от лицето. Тогава Богомил Райнов много се разви и талантът му претърпя редица метаморфози, но независимо от това „Любовен календар“ си остава една дълбоко

искрена книга, оригинална по изказ и интонации. Подобна книга в неговата проза е „Пътуване в делника“.

В презвоенните години българската поезия поиска да преодолее „патоса“, патетичните поети и безсмислените позьорски жестове. Тия усилия намериха въплъщение най-вече в творчеството на Вапцаров. На него му се удаде да пробие картонените кули на евтиния революционен патетизъм, на сладникавата романтика. Подобна борба води и Б. Райнов, разбира се, със своите словесни оръжия и по своему. Със своята изповедност и безпошадна голота на емоциите той успява да „взриви“ картонените, бутафорни очертания на старата романтика и социален сантиментализъм. Пред суровите повели на времето няма място за излишно „шикавказене“. В своите житейски оценки той е точен до цинизъм, но младостта му пречи да бъде мизантроп. Все пак някаква първична природа се обажда при него. Светослав Минков в своята „алхимия на любовта“ също така смъкваше фалшивите покривала на буржоазния брачен живот, но с бели ръкавици и елегантна насмешка. А сатирата му издава лекия дъх на артистичната мизантропия...

В „Стихове“ и „Любовен календар“ Б. Райнов развенчава традиционни еснафски кумири, остарели етични понятия, кощунствува със стародавни критерии и старомодни чувства. Любимата за него ту се явява като привлекателен образ, ту като „нагон“ и „либидо“. Тук нещата нямат романтичен воал. Чувствува се, че младият автор е писал по Фройд, без още да го е щудирал, както трябва. Писал е просто по инстинкт. Богомил Райнов не иска да повтаря сладките мелодии върху любовната тематика, затова пародира, осмива без грация и изящна ирония. В известен смисъл удря по „мордата“ на остарялата поетическа традиция и стилистична шампа. Когато слухът на читателската публика стане много деликатен, има нужда от дръзки слова, режещи ухото тонове. „Любовен календар“ на Б. Райнов е една своеобразна, ярка поетична книга. Тя е сякаш илюстрация на ведекиндовското „пролетно пробуждане“. Много неща в нея не можеш да приемеш, но тя си има своето строго лице. Тук поетът още в много ранна възраст се е домогнал до свой стил, своеобразна лексика, която не можеш да сбъркаш с речника на други поети от неговото поколение.

Ранните стихове на Б. Райнов показват не само едно ярко дарование, но разкриват и един типичен градски поет, който изцяло е потопен в атмосферата на града, немислим е извън неговите очертания. В своята поезия Б. Райнов чертае психографията на големия град. При Б. Райнов няма примеси от живописното село и пъстротата на провинциалния градец. Неговото поетично мислене е продукт на урбанизацията на „града“. Това личи даже езиково, „епидермално“. Много лесно се открива неговата принадлежност към модерния град. Ако направим анализ на езиковите „пластове“ (както в „Пигмалион“ на Шоу), веднага ще си представим детето, чийто живот минава по софийските улици. Подобни деца консумират изобилно жаргонни изрази, имат типична градска „култура“, придобита от кинозалите. Но много неща получават и от библиотеките и бащините си книжовни сборки. При Богомил Райнов прави впечатление знание на модерна френска живопис и поезия. Духовните му интереси могат да бъдат проследени на страниците на „Любовен календар“. Като всеки любознателен юноша той е чел „Квартеронката“, мечтал е по Нови Орлеан, искал е да бъде един ден индийския вожд Оцеола. Главата на поета е изпълнена с артистичния хаос на тия години. В начупеното му, нервно съзнание подскачат най-различни имена. Може съвсем определено да се каже, че поетите от поколението на Б. Райнов имат единно битие, познават предварително едни и същи влияния. Това, което е написал Б. Петров, можеш да го отнесеш и към духовната биография на Б. Райнов, но без ти-

пичните валерипетровски капризи и авантюри на стиха и специфични рими. Но тук става дума не за подробностите, а за духовния климат, който формира личността. Разбира се, тук всеки поет си има и свой строго очертан „периметър“, който не иска да даде на другия. И все пак поетите на това поколение колкото и да са ярки индивидуалности и „чепати“ характерни, се уважават взаимно. Те даже търпят влияние един от друг. Ако проследиш юношеските тетрадки на Ив. Пейчев, не можеш да не откриеш заемки от „поетиката“ на Б. Райнов. Ал. Геров, най-драматичният поет на това поколение с подчертано чувство за трагичното в живота, и досега си е запазил своето възхищение от автора на „Стихове“ и „Любовен календар“. Изглежда Б. Райнов е направил много силно впечатление на своето поколение с дръзкия си поетичен език и своеобразна стилистика, от неочаквания набор от думи, от липсата на всякакъв сантиментализъм.

Стиховете на Б. Райнов издават една не много приветлива натура в ония години на липса на майчина ласка и на тревожния вой на сирени. В неговата поезия отсъства пъстър ландшафт. Поетът вижда само сивото небе над София, влажните тротоари, мокрите гарги и най-много златното кубе на Александър Невски. При него отсъства всякакво жизнерадостно, фриволюно чувство. Най-много е допустимо едно остроумие, и то мрачно остроумие. Е. Курциус пише по повод на Балзак, че ние малко знаем детството на великите хора. А е така необходимо да се знае детството на всеки писател с оглед неговата бъдеща характеристика. И тук имаме пред вид не фройдиистките спекулации, а нещо по-просто. Поетът сам разкрива предисторията на своята душа в стихотворението „На осем години“:

За да ме закали,
моят живот започна със загуби.
И първата бе най-голямата.
Загубих майка си.
Бях на осем години.

Тая „осмица“ се връзва в съзнанието и по-късно ни обяснява много подробности. Неприветливият профил на ощетеното детство дава своето отражение върху цялостното развитие на личността. По-късно по тия въпроси ще хвърли светлина ненавременният мемоарен очерк „Тютюневият човек“. В цялото развитие на Б. Райнов има нещо „ненаременно“. Тоя процес започва още от най-ранната фаза на неговото развитие. Макар че при него се забелязва и обратният процес, той иска да бъде винаги в крак с времето и на тая основа се получават понякога грешни ходове. Но едно е важно, че като цялостна творческа натура Б. Райнов представлява една противоречива смес. Докато у В. Петров, който също е „потомствен интелектуалец“, има нещо приветливо, моцартовско, Б. Райнов е по-мрачен, познава някакви рембрандовски светлосенки като житейски и литературен тип. Това може да се открие в досегашното му творческо развитие, като се започне от неговите ранни стихотворения и се стигне до безотрадните страници на „Пътища за никъде“. Тая му новела е една типична оптимистична трагедия на нашата литература.

Пътят на Б. Райнов в живота и литературата не е някаква безгрижно простряна серпантина. Поетът мъчително и бавно се движи по своята неприветлива траектория:

И ето — аз се движа напред.
Не с тръпката на победен марш,
не край тържествен шпалир,
не под дъжд от цветя.

Аз се движа напред,
жалък и упорит,
като бойна кола
по обстрелвано разровено в ями шосе,
като бойна кола
с изтърбушена броня,
с разкривено шаси
и угаснали фарове,
край която снарядите вдигат
фонтани от пръст,
и която залита все пак
упорита и жалка
към своята цел безнадеждна.

Може би.
Сигурно.
И все пак,
жалък и упорит,
аз се движа напред.

В един период много писатели бяха засегнати от несоциалистически по-
рядки в условията на социализма. Както е известно, епохата на култа е от-
давна погребана от нашето следаприлско развитие. Но не е лесно човек да се
преустрои и освободи от влиянието на миналото. Б. Райнов дълго време води
борба в себе си, за да се освободи от радиацията на миналото. За някои пи-
сатели това си остана „кампанийна задача“. Редица автори написаха статии,
епиграми, стихове и смятат, че с това работата свършва. Б. Райнов много
по-мъчително погледна на това. При неговата дълбока натура се чувствава
нещо, което болезнено се кърти. В „Пътища за никъде“ той мъчително се
преборва с мрачните дяволи на нашето развитие от рода на „стоевци“, които
травят кладенците на духовното творчество. Но всичко това бледнее в срав-
нение с процеса да се пребориш сам със себе си. Още древните знаеха какво
представлява Сократовият „демон“. Също така романтиците имаха своите
вътрешни „демони“. Тая борба със себе си той е почнал много рано, той е тряб-
вало да преминава редица мъчителни барieri. В това отношение е трябвало
да се пребори със сянката на собствения си баща.

*

Младият Райнов трябва да продължи при нова обстановка културното
дело на баща си. „Бацилът“ на културата е попаднал у него в ранна възраст.
Явно от Н. Райнов той е наследил тая мрачна, „дива“ воля за работа. И мла-
дият Райнов не познава върху вратата си Емерсоновия надпис „Каприз“.
Никак не е било лесно на Б. Райнов да живее под покрива на един мастит
интелектуалец, който е оставил около 80 тома зад себе си и наследството на
творческата си драма. Затова младият поет така стръвно се бори за свое „ме-
стенце“ под небето на литературата, иска да преодолее „башиния комплекс“.
Каквото и да прави младият Райнов, пред него е сянката на „тютюневия
човек“. Двата Райновци имат диаметрално противоположни възгледи за
развитието на културата и изкуството. Младият Райнов търси други интелек-
туални и идеологически подпори за своята духовна работа. Той не иска да
има нищо общо с тоя образ, който носи в себе си нещо спиритуалистично,

иконографно. Изглежда много неща са станали в продължение на едно поколение, че да има такава голяма дистанция между баща и син. Някои просто-душни души сигурно ще се изумят, като прочетат летописа на стария Райнов, излязъл от ръката на собствения му син. Това славейковско „баща ми в мен“ има вече съвсем друг смисъл, станало е изумително заплетено под влиянието на усложнени политически, идеологически и културни фактори. Б. Райнов пише в „Тютюневият човек“: „В същност, що се отнася до пристрастието, струва ми се, че роднинските връзки не винаги се проявяват в сферата на идеологията в оная инстинктивна привързаност, характерна по-скоро за битовите отношения.“ В случая тая студена дума „идеология“ прозвучава твърде академично, защото тук е въпрос за нещо по-голямо. Става дума за това, че Сатурн иска да изяде децата си, както децата искат да убият Кронос. Темата за „детеубийството“ и „отцеубийството“ живее във всяка по-сложна натура. Творчеството на Б. Райнов е затова силно и автентично, защото съдържа в себе си „изповед“, безпощадна, гола и ярка. При него преобладава не някакво метафизическо опиянение на духа, а една рационална логика. Често пъти в лиричните „изповеди“ има нещо приветливо, което се дължи или на възвишена душа, или на благороден слог (Бл. Августин, Русо). А има и „изповеди“, уникални по своя род, в които си признаваш защо „малко“ не обичаш баща си. И всичко това ти напомня митологията, Едиповия комплекс, Достоевски. В такива моменти чувствуваш тръпки от „жълтия смях“ на Карамазовци. Виждаш се самотен, душата ти зъзне от някакъв праисторически, социален студ:

Тази нощ, посред гората тъмна
на високите, заспали здания,
пак се скитам, като в древен век.
Самотата ми е тъй бездънна,
и така задушен съм с мълчание,
като че съм първият човек.

Н. Райнов е един неуморим вулкан, който раздухва огъня на българското просветителство. И досега си спомням какво каза народният артист К. Кисимов под един уличен фенер в деня на смъртта на Н. Райнов. Той се провикна патетично и може би афектирано под напора на скръбта: „Той беше гениален.“ И действително не случайно по едно време България е била свидетелка на литературни кръжоци, носещи името на Н. Райнов. Добре знам, че официалното литературознание не споделя подобна възторжена оценка. То е по-сухо и лаконично по отношение на Н. Райнов. Вярно е, че у Н. Райнов има нещо, което напомня Д. Мережковски и неговото „мъртво майсторство“. Но, както казваше един наш критик, талантливият неуспех може да бъде по-интересен от литературната рецензия. А духовният експеримент на Н. Райнов за размерите на нашата страна никак не е малък. И най-вече не може да бъде отменат с пренебрежение. Но това е една друга тема, която тук засягаме мимоходом.

Богомил Райнов има щастието да се роди в дома на Николай Райнов. Това обстоятелство предопределя по-нататъшното му интелектуално битие. То дава възможност в най-ранна възраст да се прояви в литературата. Един поет казваше: „Че срамota е Б. Райнов да не стане писател, защото от дете е заобиколен от интелектуалци.“ Б. Райнов издава на много ранна възраст първата си книга и тя е посрещната много ласкаво от критиката. За нея се изговарят различни автори — като се почне от поета К. Зидаров и се свърши бъдещия академик Т. Павлов. Ас. Мандиков на страниците на в. „Зора“ го нарича „есейст в поезията“. И може би това определение е най-точно. То

подчертава особеностите на поетичния му талант. При Б. Райнов преобладават есеистичните качества пред чисто пластичните. Той не е от типа на спонтанните творци, които познават напорите на едно бликащо вдъхновение. Като творец той не познава капризите на блестящата импровизация. При него твърде много тежат логиката и интелектът, интелектуалната проникателност и остроумие. А това обстоятелство особено му помага при писането на криминални романи, които изискват съобразителност, методичност, артистична деловитост на ума. Тук е особено необходима една силна алгебра на ума. Това качество има значение при писането и на трактати върху изкуството. Особено изпъква то при Б. Райнов полемиста, който воюва с пристъпите на буржоазната идеология. Истинската негова стихия е в полемиката, в стълкновенията на противоположни мнения и концепции. В такива моменти Б. Райнов става необикновено находчив, фразата му ударна и силна. Като психологически тип Б. Райнов е чужд на разточителството и самозабравата на артиста. Умът му преди всичко е подчинен на една методичност и интелектуална програмност. Някога в най-ранните си години той е бил повече артист, безгрижен консуматор на естетически ценности. Някога музата му се е отличавала с по-голяма артистична разпиляност и на това са плод ония стихове, които му спечелиха голямо име в редицата на поколението му. За редица поети от това поколение той беше „Елдorado“, откриваше един непознат, чисто градски свят, изпъстрен с нервна психика и болезнени нерви, с остра аналитична мисъл и очакване на голямата историческа развръзка, която идва от Източния фронт. Всеки поет по своему жадува революцията, която ще продума старото в живота, ще разкъса паяжината на битовото ежедневие. И Б. Райнов по свой начин очакваше очистителната ѝ буря. В общата атмосфера на неговата преддеветосептемврийска лирика се долавя очакването на революционния „потоп“, който ще смете стария свят.

И все пак не е била лека задачата на Б. Райнов да се измъкне „читав“ от неприветливата стряха на един спиритуалист и теософ като Н. Райнов. Н. Райнов има всичките предпоставки на мистик, на пустинник на наша почва — мършава фигура, метафизическо образование. Той прилича на някакъв „анакхорет“, макар че не навлича върху себе си груби кожи и не се храни с горски мед. В условията на фашизма той беше някакъв своего рода Боян Магът, а в условията на социализма той беше някаква екзотична фигура, макар и член на БКП. В условията на култа той беше направо „еретик“, готов за клада.

Интересувал съм се от стари, културни фамилии. В една културна династия често пъти се прелива старата кръв. Имаме случаи, когато последните потомци са мълокръвни и безжизнени, както в романите на Хюйсманс и Томас Ман. Обаче има и обратен процес. Съществува някаква силна творческа приемственост. Класически пример имаме в лицето на двамата Славейковци. Пенчо Славейков не стана епигон на баща си (макар че в него се долавят черти на поклонника на народната песен, на разказвача на масали, на любителя на солени изрази и хапливи словца), както младият Райнов не иска да се влачи подир сянката на Н. Райнов. Младият Райнов въпреки родството на кръвта се е отчуждал от света на „чернокнижника“ Райнов. Синът е достатъчно умен да не повтори баща си в сферата на културата и изкуството. Той вече се опира на духовни сили, враждебни на метафизиката, отрано прегръща марксизма и споделя идеологията на Комунистическата партия, дружи с прогресивни литератори от кръга „Христо Смирненски“, приятел е на поета работник Никола Йонков Вапцаров.

При младия Райнов остава привычката към работа, стремеж към огромна работоспособност. В това отношение той е съхранил много от творческата енергия на стария Райнов, от разностранните му дарби. На сина не остава нищо

друго, ако не да надмине Н. Райнов по продуктивност, то поне да се спаси от „общите места“ в творчеството, от изкушенията на безплодния стилизъм и от мъртвите цветя на книжното вдъхновение, от винетките на „сецесиона“, от идейни провали. В тоя стремеж да се отскубне от заобикалящите го влияния Б. Райнов благодарение на своя силен интелект и широка културна осведоменост, завидна за нашите условия, успява да си създаде своя „поетика“, която е изстрадана автобиографично и е автентичен документ за едно време и един живот.

*

Б. Райнов винаги е бил интересен със своя остър профил на интелектуалец. Струва ми се, че само той е достоен от средата на българските писатели да извика: „Париж е мой! Париж е мой!“. В постъпките му има нещо от замаха, показан при „фаустовския договор“. Той иска да спечели време за себе си, за любимите си занимания. Подобни хора хвърлят съdboносен зар, те не си играят на дребно, те могат да се похвалят, че са играли на карти с дявола. Творчеството на Б. Райнов е изпълнено с мъчителни моменти и дълбоки изповеди. Достатъчно е да вземем „Пътища за никъде“ и „Тютюневият човек“. Тия две мемоарни новели хвърлят силна светлина върху един отминат период в нашето развитие, когато господстваха „стоевци“ и препъваха нашето социалистическо развитие, макар че размахваха в ръцете си партийен билет. Б. Райнов се намира в зряла възраст, в творческа преоценка, в горчиви житейски размисли. С последните си работи той показа, че е сложил тежка погребална плоча на миналото, че за него „Рубикон е минат“. . . В своята „безпощадна искреност“ той не щади даже себе си, премазва себе си, не търси пътища за отстъпление.

В неговото творческо развитие не всичко е приемливо. В него има зигзаги и отстъпления. След връщането си от Франция той пише по-добре. Това връщане съвпада с очистителната атмосфера на Априлския пленум, на ония духовни „чистки“, които родиха нови творци с възторжени очи за историческите промени. Един от тях е и Б. Райнов, на който известно време тежеше специфичният натиск на епохата със своите болезнени прояви и брутални прийоми. По това време Б. Райнов беше изгубил специфичното си лице. Макар че го знаехме като твърде ярко и отличително в средата на фалангата от творци, които бяха закърмени с идеите на комунизма, но за които тия идеи бяха продължение на целокупната човешка прогресивна култура. След „Пътуване в делника“, той сякаш беше се сдобил с някакъв общ паспорт, беше временно изменил на стария град и криволичещите пътечки на неговото ежедневие. Той пишеше идейно издържани стихове, но те нямаха предишната автобиографична багра. От стиховете му от тоя период вееше някаква условна хладност и рационализъм. Чувствувахе се, че всичко е изработено съвестно и акуратно в хладната реторта на интелекта. Но тоя период за щастие беше много кратък в творческата му биография. Който не е дал дан на времето си или е лицемер, или егоист. Обаче обновеното мислене на поета Богомил Райнов се почувствува в лириката му. Няколкото цикъла, които той напечата в последните 15 години, бяха симптом за възкресяване с нова сила на „Младият Райнов“ такъв, какъвто го знаем от ранните му прояви. В него се обади младият му, поетично дързък глас. След това се занизаха разкази и новели, които говореха за наблюдателност и нараснали пластични качества. Той създаде някои трогателни новели, макар че в „Нощи булеварди“ се забелязва повече студено, аналитично любопитство, отколкото вътрешна топлина, която е характерна за хуманистите на XIX в. Но разкази като „Между шест и седем“, „Сините цветя“, „Юнгфрау“ се помнеха със своя човешки трагизъм, с липсата на ефектни сцени и стили-

стични игри. В тях има нещо от „неореализма“ на следвоенното италианско кино.

Богомил Райнов сега се намира в творческа зрелост, както се изразяват обикновено професионалистите. В последните години той прояви голяма творческа продуктивност. За едно кратко време издаде разкази и новели, монографии за художници, участва активно в киното и в сферата на публицистиката и художествената критика. Сега той се намира на съвсем друг творчески стадий. Вече не го вдъхновява вехтото пролетарско палто. Отминало е времето на тревожните кафенета, мрачните софийски тротоари, на разстреляните по паважа партийни другари. Сега той е в редицата на победилата класа. Възникват нови проблеми, далеч по-сложни от тия на миналото, когато фронтовете бяха ясни. Отминало е и времето от „вундеркиндерството“ в изкуството. В музиката и математиката са мислими „чудеса“ в ранна възраст, даже и в поезията. На 19-годишна възраст един юноша поет подари на френската поезия люшканията на неповторимия „пиян кораб“. Но същото не може да стане в областта на прозата. Там анализът се получава със страданието на десетки години. За да се стигне до зряла възраст, са необходими редица предпоставки — житейски и духовни.

*

За редица хора Б. Райнов минава за един антиромантичен и антисантиментален дух. Може би някои шрихи от творческия му портрет дават основание да се мисли така. Още повече като се има пред вид, че любовта в ранните му стихове не се яви в образа на традиционното момиче с розовата корделка. За него жената не е никаква „полукровка“, както в известния романс. Тя е привлекателна и романтична само под светлината на дансинговата площадка. В известен смисъл той демитологизира жената някога в ранните си стихове. Той искаше от поезията да смъкне вълшебното и старомодно покривало. В случая той е един достоен ученик на Маяковски, който не признаваше остарелите ценности на бита, особено „жълтото канарче на еснафския бит“. Поетът желае да се сдобие с някаква равнодушна естетика, да бронира чувствителното си сърце. Особено потенциално чувствителните натури се боят от външна изjava на чувството. Често пъти зад тях предпазена апатия се крие страх да не се открие една деликатна чувствителност, която лесно може да бъде наранена и профанирана от чуждия поглед. Богомил Райнов ненавижда само сантиментализма, бульона от блудкави чувства и тривиални вълнения.

В периода на култа редица хора се деформираха, замениха лицата си с маски. Но по думите на един автор тия маски така се връзаха в лицата, че станаха тяхна същност. Но Богомил Райнов не е от тая категория. Това показва цялото негово ново развитие. Той иначе не щеше да стигне до прозренията на „Пътища за никъде“ и „Тютюневият човек“. По всичко личи, че той много неща е взел на „доверие“ от сложния лик на епохата, която по едно време беше сложила войнишка куртка. Явно, когато е възпявал Сталин, го е ръководела вътрешната директива на партийната емоция. Още повече, че поемата е писана преди Девети септември, когато Сталин беше синоним на железен мъж не срещу съидейниците, а враговете. . . Само така можем да си обясним, че той днес така безпощадно и искрено смъква покривалата на заблуждението, вади зъба без упойка. Като автор той не е лишен от склонността да гледа истината в очите. Той има това качество да гледа нейния често пъти студен блясък. Има писатели, които обичат да кокетират с доброто. Да сантименталничат, да въздишат по „нечистите ръце“ на историята. Богомил Райнов обича да гледа злото в историята и живота. Оттам може би се получава една неприветлива шриха на неговото

творчество. Но в замяна на това използва социалната и житейска достоверност, някакво сурово, документално дихание на емоцията и наблюдението. Почти не познавам друга новела в нашата нова проза, която да има такива мъчителни моменти и безотраден духовен пейзаж, както неговата „Пътища за никъде“. И все пак като цяло, макар че се отличава със своите мъчителни зигзаги, болезнени акценти на среднощни изповеди, освобождаващи, леко взривяващи „откровения“ и комплекси, творчеството на Богомил Райнов звучи мажорно, носи трепета на „оптимистичната трагедия“ на живота. Обикновено ония натури са интересни в изкуството, които носят не безгрижието на щурца край огнището, а драмата на времето, които проявяват чувството на „активен песимизъм“.

Богомил Райнов още в първите си стихове се разкри като „лошото момче“ на българската поезия: буйно, дръзко, непочтително към традициите, възрастните — „моруците“, остарелите ценности на живота, еснафския бит. На тая своя ранна черта той не измени до край. И нека никога не изменя!

Същевременно той носи в себе си оня съдбоносен „анчар“, който е тровил сърцето на не един писател. Тоя „анчар“ не му позволява никаква лекота край него. Затова той като писател не е склонен към леки разрешения, към плоска победа на доброто над злото. В неговата проза отсъствуват като действащи герои „смехът“ и „пейзажът“, защото те са заменени с една утежнена душевност и мисловност.

Приемаш ли или не приемаш тоя автор, но той си съществува в нашата литература няколко десетилетия. Той си има своята определена траектория, която не винаги се съобразява с мненията на околните. Той разнообрази жанровото богатство на българската литература, дава ѝ европейски хоризонти. . . В лицето на бащата и сина виждаме вдъхновението на чернокнижника. В лицето на Богомил Райнов виждаме автор със сложно и многостранно дарование, който се пръска на разни посоки, щедър в своя аналитизъм, упорито следващ културната си мисия в нашия живот.